

ЯК ЖИТТЄВІ ЗАВДАННЯ СПРИЯЮТЬ ОСОБИСТІСНОМУ САМОКОНСТРУЮВАННЮ: СПРОБА ПІСЛЯМОВИ

Т.М.Титаренко

Abstract. It was developed the concept of personality self-construction in postnonclassycal paradigm and a model of self-realization optimizing. The expediency of future structuring in the form of futurological narrative was justified. Life-task structuring models were defined and ways of setting goals were analyzed. There were examined spheres of life which determined the ways of life-tasks setting, the diagnostic features of formed tasks, personal characteristics that influence to tasks formulation, criteria for viability, influencing to self-prediction; there were analyzed specific life-tasks of troubled youth and referents of effective-ineffective self-realization.

Keywords. Future structuring, personality, life-tasks, self-construction, narration, postnonclassycal paradigm.

Анотація. Розроблено концепцію самоконструювання особистості в постнекласичній парадигмі та запропоновано модель оптимізації особистісного самоздійснення. Обґрунтовано доцільність структурування майбутнього у формі футурологічного нарративу. Визначено моделі завданнєвого структурування та проаналізовано способи постановки завдань. Розглянуто сфери постановки завдань, діагностичні ознаки сформованого завдання, особистісні характеристики, що впливають на постановку завдань, критерії життєстійкості, що позначаються на самопрогнозуванні; проаналізовано специфіку життєвих завдань проблемної молоді та референти ефективного і неефективного самоздійснення.

Ключові слова. Структурування майбутнього, особистість, життєві завдання, самоконструювання, нарація, постнекласична парадигма.

Аннотация. Разработана концепция самоконструирования личности в постнеклассической парадигме и предложена модель оптимизации самоосуществления. Обоснована целесообразность структурирования будущего в форме футурологического нарратива. Определены модели задачного структурирования и проанализированы способы постановки задач. Рассмотрены сферы постановки задач, диагностические признаки сформированной задачи, личностные характеристики, влияющие на постановку задач, критерии жизнестойкости, сказывающиеся на самопрогнозировании; проанализована специфика жизненных задач проблемной молодежи и референты эффективного-неэффективного самоосуществления.

Ключевые слова. Структурирование будущего, личность, жизненные задачи, самоконструирование, наррация, постнеклассическая парадигма.

Актуальність дослідження обумовлена недостатньою розробленістю проблеми структурування майбутнього. Розгляд людського життя як побудови себе і свого життєвого світу передбачає вивчення процесів моделювання майбутнього, нерозривно пов'язаних з інтерпретаціями минулого та осмисленням сьогодення. Важливо зрозуміти, як людина ставить

перед собою життєві завдання, що забезпечують відповідний рівень самоздійснення, самоповагу і визнання оточення.

Мета статті – проаналізувати, як життєві завдання, котрі ставить перед собою особистість, позначаються на її самопобудові, що ніколи не завершується. Відповідно до методологічних орієнтирів співробітників лабораторії відповіді на це питання варіюються, і простежити взаємодію авторських текстів – теж важливе завдання.

Структурування життя за допомогою життєвих завдань у яскраво постмодерністському дослідженні К.О.Черемних залежить від віри як довіри до невідомого майбутнього, досвіду життєвого реконструювання та жорсткості інтерпретативної системи, що підлягає деконструкції. Спрямованість особистості у майбутнє відбувається в процесі розповіді, адресованій читачеві. Зворотний зв'язок у такому діалозі людина отримує в формі контекстуального досвіду.

Життєві завдання як механізм життєструктурування вказують на той поворот сюжету історії, що виглядає як найдавший з можливих, який задає своєрідний смисловий “азимут” життя. Оскільки життя сьогодні стає гетерономним, одночасно викидаючи людині пучок можливостей, які збігаються в часі і просторі, то життєві завдання стають конкурентними одне одному і не вишиковуються у закономірну послідовність.

Зацікавлює запропонований автором континуум завданневого структурування майбутнього від події-догми (події-якоря) до події-можливості (події-маяка). Відповідно завдання, спрямовані на подію-догму, жорстко детермінують активність особистості, а завдання, зорієнтовані на подію-маяк, мають набагато більше векторів життєвого руху. Визначено ряд моделей завданневого структурування майбутнього, що успішно чи не дуже забезпечують професійне самоздійснення, а саме моделі самоконструювання, творчі, неперервні, замісні, інфантильні, скептичні, примітивні.

Життєві завдання як авторський текст складаються з орієнтацією на Значущого Іншого, якого К.О.Черемних слідом за У.Еко називає чарівним словом «Читач». Ідеальний читач, читач-співавтор здатен до численних тлумачень відкритого завданневого нарративу, а діалогічна взаємодія автора з читачем стає спів-актом інтерпретативного пошуку. Буває, що людина стрімко тікає з власної життєвої ситуації, відмовляється розгортати її в історію, і тоді вона переміщується у віртуальний простір чужого життя, де героєм стає інший. Так виникають запозичені завданнєві нарративи, в яких автор ховається за своїм куміром. Отже, питання про життєві завдання повністю переміщується з площини “сутності” у площину “способу”. Принциповим стає те, у який спосіб ми формулюємо чи то відкриті завдання пошуку чи закриті завдання фіксації (Черемних).

Автентична особистість, яку розглядає послідовна постмодерністка О.М.Кочубейник, втрачає як межі, так і передбачуваний психологами гуманістичного напрямку глибинний центр. Вона перетворюється на процесуальний ризоморф, номадичний проект. Розвиток особистості перестає бути односпрямованим, векторним, магістральним процесом,

відбуваючись у всіх можливих напрямках. А в перенасиченому інформацією суспільстві тим часом втрачаються стабільні цінності, віртуалізується реальність, театралізується повсякденність, актуалізуються різноманітні стильові ігри. Автентичність в таких умовах стає там би мовити «автентуванням», тобто принципово неперервною активністю, спрямованою на досягнення автентичності.

Життєві завдання як інтенсивні практики, процедури самоконструювання презентують особистість світові, співвідносячись з усіма реаліями, в які вона включається. В завданні проявляється міра задіяності особистості в незупинному русі до власної автентичності. Завдання можна визначити як механізм самопрезентування актуального стану й водночас самоозадачування, спрямоване на розв'язання певного базового конфлікту. У модусі персоналізації особистість розв'язує цей конфлікт, вирішуючи проблеми досягнення самототожності та формування меж “Я”, демонструючи власне авторство. У модусі уніфікації особистість теж вирішує дві проблеми: досягнення типізації та встановлення сепарації. Відповідно при постановці життєвого завдання враховується його соціальна своєчасність, нормативність. У модусі потенціалізації базовий конфлікт оформлюється як полярність конкретного минулого й поліваріантного майбутнього. Основними проблемами, які вирішуються у цьому модусі, є здатність до перетворень та здатність трансцендування. В ідеалі при постановці життєвого завдання відбувається його “огранка” водночас у всіх трьох модусах.

Способи постановки життєвих завдань описуються О.М.Кочубейник за допомогою двох вимірів: “продуктового – описового” та “імпульсивного – інтуїтивного – рефлексивного”. Перший вимір віддзеркалює міру орієнтованості особистості у своєму внутрішньому світі. Описовий спосіб означає формулювання завдання за допомогою ключових слів типу «отримати», «придбати», «виконати», чим маркуються певні дії, а не бажані з погляду самоздійснення результати. А продуктовий спосіб передбачає вироблення особистісної стратегії, що дозволяє орієнтуватися у віддаленому майбутньому, потужно використовуючи наявний ресурс. Другий вимір є проєкцією міри орієнтованості особистості у зовнішньому світі. Цей континуум дозволяє говорити про такі способи постановки завдань, як рефлексивний, націлений на максимальний особистісний результат; імпульсивний, коли завдання задовольняє миттєвим ситуативним вимогам, та інтуїтивний, коли при постановці завдань людина орієнтується на сліди колишніх емоційних вражень, неусвідомлювані «відчущання». Найбільш ефективними стають завдання, спосіб постановки яких є продуктивно-рефлексивним. Такі завдання є новими, адекватними, відкритими, енергетично потужними, довготривалими (Кочубейник).

У феноменологічній інтерпретації соціологічних досліджень, проведених О.Г.Злобіною, індикатором самоздійснення є життєві шанси, а міра самоздійснення визначається взаємодією життєвих шансів і життєвих результатів. Життєві шанси є свого роду матрицями, що дозволяють

реалізувати такі ціновані принципи вільного вибору і враховувати водночас суспільні правила гри. В суб'єктивному просторі вони проявляються як очікування, домагання, наміри. Відповідно життєві результати враховують статусні характеристики, повагу оточення, задоволеність життям, позитивний емоційний стан.

Показниками, що характеризують соціальне самопочуття, є сприйняття ситуації в країні і часі, у якому людині доводиться жити; оцінка власної позиції в наявному просторі та оцінка здоров'я, настрою, рівня оптимізму. Виявилось, що на рівні оцінки шансів самореалізації відмінності між українцями та населенням інших європейських країн відсутні, проте на рівні оцінки внутрішнього стану українці демонструють вищу незадоволеність життям (Злобіна).

За даними Л.А.Лепіхової, яка послідовно сповідує цінності наукового позитивізму, провідні характеристики особистості, що впливають на постановку життєвих завдань, це особистісна цілісність, ефективність, цілеспрямованість, рівень зрілості, ієрархія цінностей, стилі саморегуляції. Відповідно до автономного, оперативного, гармонійного стилів молода людина по-різному бачить актуальні життєві завдання. Серед провідних мотивів мотивація прогнозування майбутнього для юнаків є найбільш актуальною, а засобами наближення до бажаного майбутнього вони вважають соціальну активність, що сприяє самоствердженню, та збереження здоров'я.

У старшокласників життєві завдання виявилися недостатньо конкретизованими відповідно до невисокого рівня їхніх амбіцій, нездатності бачення віддалених перспектив і відсутності стратегій досягнення цілей. На низькому рівні мотиваційної напруги опинились творчі запити, проблеми життя з батьками, спілкування з друзями та майбутньої побудови власної сім'ї. На високому рівні – мотивація навчання та праці, одержання сучасної освіти і престижної роботи (Лепіхова).

Для неююнгіанки Ю.Д.Гундєртайло життєві завдання стосуються передусім тактики життєдіяльності особистості і слугують засобами реалізації життєвих смислів. Спеціальна увага приділяється ініціації як способу постановки життєвих завдань у традиційному суспільстві, де ініціація розглядається як форма роботи особистості над заздалегідь запланованим майбутнім. Відсутність ініціацій у сучасному суспільстві приводить до того, що втрачається значення архетипових матриць, культурних традицій, і постановка життєвих завдань обумовлюється передусім власним досвідом (а не досвідом спільноти), референтною групою та, як це не сумно, медіа-історіями. Молодим людям у прогнозуванні майбутнього дуже не вистачає самостійності, здатності до самоаналізу, розвинутої рефлексії.

В.А.Крайчинська, яка буде власне дослідження на позитивістській методології, розглядає життєві завдання як форму структурування часу, що відбувається в процесі перетворення когнітивних та емоційно-сміслових побудов у конативні. Етапами формування життєвого завдання є

ідентифікація себе як суб'єкта певної сфери життєдіяльності, усвідомлення масштабу завдання, оцінка власних ресурсів, аналіз обмежень та можливих наслідків розв'язання завдання. Окреслено основні сфери, в яких відбувається постановка життєвих завдань: дружба, навчання, кохання, сім'я, робота, гроші. Діагностичними ознаками сформованого завдання є самотійність його постановки, варіантність, ресурсність та процесуальність (Крайчинська).

Спеціальну увагу у роботі О.Я.Кляпець, що розпочиналася у гуманістичному ключі, приділено життєвим завданням молоді, пов'язаним із шлюбом та сім'єю. Обґрунтовано тезу щодо значущості раннього дитинства для вибудовування перспективних сімейних завдань, та юнацького віку, коли починається свідоме «самоозадачування», і підліткові мрії, фантазії щодо кохання перетворюються на свідомі життєві завдання, пов'язані з пошуком шлюбного партнера.

Відповідно до параметрів структурованості образу майбутнього, суб'єктної активності, наявності стратегії розв'язання та цілісності бачення життя можна виділити адекватну та неадекватну моделі побудови сімейних завдань. Студенти, чії життєві завдання, пов'язані із шлюбом та сім'єю, більш реалістичні, характеризуються високою рефлексивністю, спрямованістю на самоактуалізацію, спонтанністю, орієнтацією на загальнолюдські цінності, а також середнім рівнем гнучкості (Кляпець).

Новизну дослідження підвищує робота Т.О.Ларіної, яка поступово дрейфує від некласичної методології до методології постнекласичної. Вона досліджує життєстійкість особистості, яка впливає на постановку життєвих завдань, даючи змогу передбачати, контролювати значущі події та узгоджувати їх з особистісним змістом життя. Життєстійкість є психологічною передумовою готовності до діяльності у непередбачуваних обставинах, передбачаючи використання копінг-стратегій, а саме когнітивних ресурсів, що дають можливість аналізувати, прогнозувати, оцінювати відповідні смисли діяльності подолання, емоційних ресурсів, які “енергетично” забезпечують діяльність, виступаючи смисловим її наповненням, та особистісних ресурсів, до яких слід віднести надійність, відповідальність та внутрішню внормованість.

Критеріями життєстійкості, що впливають на самопрогнозування, є толерантність до невизначеності, мобільність, здатність використовувати опанувальні стратегії, гнучкість у їх застосуванні. Саме життєстійкість дає змогу підтримувати високий рівень активності, коли планування відбувається в складній життєвій ситуації. Життєстійка людина активно шукає способи подолання труднощів і готова ставити перед собою відповідні ситуації завдання. Високий рівень життєстійкості дає можливість не використовувати жорсткі схеми планування часу, що передбачають визначення для кожної події конкретного терміну її реалізації. Здатність включатися, активно переживати якомога більше подій у теперішньому дозволяє позбутися страху майбутнього (Ларіна Т).

Б.П.Лазоренко у роботі з проблемною молоддю намагається синтезувати психодинамічні і гуманістичні підходи. Він виявив, що досвід залежності зумовлює несамостійність постановки життєвих завдань молоддю, що вживає наркотики, зорієнтованість передусім на самоствердження в межах відповідних спільнот. Життєві події, які зовнішньо нагадують вирішення важливих життєвих завдань (влаштування на роботу, створення сім'ї, народження дитини), є для наркозалежної проблемної молоді, не результатом свідомого рішення, а наслідком впливу близького оточення та збігу зовнішніх обставин. Життєві завдання наркоманів концентруються навколо досягнення матеріальної забезпеченості, здобуття освіти, саморозвитку. У ВІЛ-інфікованих на перші позиції виходить завдання підтримки здоров'я, досягнення матеріальної забезпеченості і комфорту. Менш важливими для неї виявилися завдання, пов'язані з досягненням влади, пошуком друзів, життєтворчістю.

Проблемна молодь, яка відмовилася від наркотичних речовин, формулює завдання набуття нового досвіду в сфері духовного, соціального та сімейного самоздійснення. Минулий досвід наркозалежності зумовлює формування професійних завдань насамперед у сфері соціальної роботи – як пріоритетні розглядаються професії медичного, соціального працівника, лікаря, психолога, юриста, служителя церкви (Лазоренко).

На думку Н.О.Татенко, якій близька екзистенційно-гуманістична парадигма, референтами ефективного життєздійснення є загальний позитивний емоційний фон при сприйманні власного життя, що може презентуватися через переживання суб'єктивного благополуччя, щастя, відчуття здійсненості й бажання продовжувати рух у обраному напрямі. Життєві завдання є волевиявленням особистості, а стратегіями їх вирішення є концентрація і балансування. Інструментом постановки життєвих завдань є ступінь зрілості ставлення особистості до себе, ступінь самоприйняття.

Самоздійснення, в ході якого людина переживає психологічну залежність в стосунках та професійну нереалізованість, визначено як неефективне. Життєві завдання при неефективному самоздійсненні спрямовані на збереження пристосувально-компенсаторної позиції, захист від життєвих реалій, що вимагають змін (Татенко).

У моєму дослідженні, що орієнтується на соціальний конструктивізм, показано, що постановка життєвих завдань передбачає випробування нових форматів життєконструювання з урахуванням змінної, плинної повсякденності, трансформаційної специфіки сучасного життя, особливостей життєвого етапу і власних можливостей особистості. Постановку життєвих завдань великою мірою обумовлюють соціально-психологічні чинники соціокультурної контекстуальності, діалогічної комунікації, множинної ідентифікації, аксіологічної своєрідності та соціальної семантики.

Завдання є способом самопобудови через конструювання нових життєвих сенсів, моделлю бажаної трансформації життєвої траєкторії та набуття особистістю оновленої ідентичності. Основними властивостями життєвих завдань є процесуальність, несукцесивність, відкритість,

невичерпність, нонфінальність, наратизованість. Нонфінальні, відкриті, наративні завданнєві практики життєконструювання в міру їхнього переосмислення змінюють їхніх виконавців.

У життєконструюванні як ризомі, що розростається, немає головного шляху, який виводив би до єдиної істини, цілковитої правди, головної реальності. Завжди залишається чимало проєктів-перспектив, із яких особистість під час самоозадачування обирає одну, найбільш наповнену потенційним смислом, тимчасово надаючи їй напруженої векторності. Завданнєвою практикою життєконструювання стає наратив як спосіб осмислення набутого досвіду та форма випереджальної адаптації до наступного життєвого етапу, що передбачає пошуки нового сенсу.

У цьому контексті особистість не є наратором, який створює власний життєпис, і не ототожнюється з текстом про себе і своє життя. Особистість проявляється як суцільна нарація, у межах якої породжуються різні оповідання, що саме й конструюють як наратора, так і його життя. Минуле, теперішнє і майбутнє в цих персональних наративах перетікають одне в одне, реальні і віртуальні світи рівноправно співіснують, не завжди даючи людині змогу зрозуміти, яка її реальність реальніша. Перебуваючи у перманентному процесі життєконструювання, особистість створює зі світом певну відкриту систему. Продукування завданнєвих наративів передбачають взаємодію з усім культурним полем, в якому знаходиться людина: політико-економічною ситуацією, відповідними субкультурами, повсякденною філософією, мистецтвом тощо.

Способами оптимізації особистісного самоконституювання є активізація здатності до світопородження, підвищення адаптивності до різноманітних соціокультурних контекстів, посилення схильності до множинного ідентифікування, зростання толерантності до своєрідності оточення, розвиток схильності до текстуалізації свого життя (Титаренко).

Як бачимо, протягом останніх років певна частина співробітників лабораторії намагається працювати у межах постнекласичної наукової парадигми, а інша частина здійснює свій пошук в межах парадигми некласично-гуманістичної. Такий еkleктизм ми сприймаємо як продуктивний, адже за І.Ільїним, установки сучасної постмодерністської теорії – це відначальна орієнтація на змістову багатозначність, на споконвічність внутрішньої суперечливості будь-якого явища, на обов'язкове зіткнення різноспрямованих інтерпретацій (Ільїн, с.200). Саме така поліфонічність і вимальовується у баченні впливу життєвих завдань на самоздійснення особистості.

Згадаймо, що класична картина світу передбачає умоглядне, абстрактне бачення особистості поза конкретною життєвою ситуацією, без врахування впливу значущого оточення, постаті експериментатора, автора, читача. Так проявляється свята віра в її величність Об'єктивність. Навряд чи серед колег сьогодні знайдеться людина, яка відповідно до такої картини світу саме так аналізує особистість, абстрагуючись від суспільного, професійного, сімейного контекстів. Ніхто не наполягає на лінійній,

векторній детермінованості самоздійснення певними життєвими завданнями. Ніхто не думає, що майбутнє штучно вилученої із середовища особистості теоретично можна чітко передбачити, „прорахувати”, а практично – за просто модифікувати.

А ось неklasична картина світу залишається близькою нашим дослідникам. Особистість в межах цієї парадигми сприймається як суб'єкт власної життєдіяльності. У неї є глибинний внутрішній центр, її сутність, і відповідно можна говорити про ключове життєве завдання, якому підпорядковується життєдіяльність. Причини, що визначають самоздійснення, не є абсолютними, вони радше відносні, ймовірнісні. Саме тому колишня лінійна детермінація дій і вчинків певними способами прогнозування майбутнього змінюється на пошук статистичних закономірностей, чому сприяє розроблена в лабораторії методика ЖЗО («Життєві завдання особистості»). У цьому контексті зрозуміло, що хоча в кожному конкретному випадку особистість теоретично поводить ся непрогнозовано, загалом траєкторію її самоздійснення з певними припущеннями все ж можна змодельовувати.

Згідно нової – постнеklasичної – картини світу (Можейко) на зміну індивідуалістичній парадигмі з її акцентом на особистісній автономії та персональній відповідальності приходить контекстуальна парадигма поля, простору, ситуації. Реальності конструюються, що стосовно особистості стає самоконструюванням у діалозі зі світом. Постнеklasична психологія відмовляється від есенціалістських поглядів на глибинну й незмінну сутність особистості, яка нібито задана від народження або навіть зачаття. Колишня застигла структура особистості перетворюється на ацентровану, динамічну, неієрархічну ризому. Як лаконічно формулює І.Погодін, модерн є спробою зупинити хаос, проконтролювати його, а постмодерн – спосіб цей хаос як процес з усіма феноменами, що його супроводжують, підтримати (Погодин І.).

Оскільки сьогодні вже неефективна ніяка сильна ідеологія, тоталітарно нав'язувана зверху, представлені мініконцепції, з яких складається комплексна тема, звучать як різні контексти рухливого поля наукового пошуку лабораторії, що триває.

Висновки. Отже, завдяки позитивістській орієнтації, пріоритетної для більшості співробітників, визначено індикатори самоздійснення, якими є співвідношення життєвих шансів і результатів; проаналізовано основні сфери, в яких відбувається постановка життєвих завдань (дружба, навчання, кохання, сім'я, робота, гроші), виділено діагностичні ознаки сформованого завдання (самостійність постановки, варіантність, ресурсність, процесуальність); розглянуто провідні особистісні характеристики, що впливають на постановку життєвих завдань (цілісність, ефективність, цілеспрямованість, рівень зрілості), у тому числі пов'язаних із шлюбом та сім'єю (рефлексивність, спрямованість на самоактуалізацію, спонтанність); обговорено критерії життєстійкості, що впливають на самопрогнозування (толерантність до невизначеності, мобільність, здатність використовувати

опанувальні стратегії, гнучкість); з'ясовано специфіку життєвих завдань проблемної молоді – наркоманів (завдання концентруються навколо фінансової забезпеченості, здобуття освіти, саморозвитку) та ВІЛ-інфікованих (завдання підтримки здоров'я, досягнення матеріальної забезпеченості і комфорту). Визначено також референти ефективного і неефективного життєздійснення.

Водночас завдяки дослідженням у межах постнекласичної парадигми, особистість, яка зрушила з місця, досліджується як процес (діалогічної комунікації, нарації, руху до автентичності), а життєві завдання – як похідні від численних контекстів способи, практики, процедури життєконструювання. Визначено чинники, що обумовлюють постановку завдань (соціокультурної контекстуальності, діалогічної комунікації, множинної ідентифікації, аксіологічної своєрідності, соціальної семантики). Виділено властивості завдань як способу життєздійснення (процесуальність, несукцесивність, невичерпність, наративізованість). Обґрунтовано доцільність наративного дослідження завданнєвого структурування майбутнього; наратив визначено як текстову практику життєконструювання, спосіб осмислення набутого досвіду та прогнозування досвіду майбутнього. Визначено моделі завданнєвого структурування майбутнього (творчі, замісні, інфантильні, скептичні, примітивні тощо); проаналізовано способи постановки завдань (відкриті завдання пошуку – закриті завдання фіксації та продуктові – описові з орієнтацією на світ зовнішній та імпульсивні – інтуїтивні – рефлексивні з орієнтацією на світ внутрішній). У межах розробленої концепції самоконституювання особистості в постнекласичній парадигмі запропоновано та апробовано модель оптимізації особистісного самоконституювання.

Література.

1. Злобіна О. Спільне теперішнє – різне майбутнє: суперечливість життєвих орієнтацій в умовах суспільної нестабільності / О.Злобіна // Проблеми розвитку соціологічної теорії: множинні модерності та простори ідентичностей. - К.: "Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010.-С.119-126.
2. Ильин И.П. Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа.- М.- Интрада, - 1998.-256 с.
3. Кляпець О.Чинники формування життєвих завдань особистості, пов'язаних із шлюбом та сім'єю. // Наукові студії із соціальної та політичної психології. Зб.статей. Вип.22 (25). – К., 2009. С.123-132.
4. Кочубейник О.М. Конструювання автентичності особистості: своєрідність життєвих ситуацій // Практична психологія та соціальна робота: Науково-практичний освітньо-методичний журнал. - 2010. - №. 6. - С.9-13.

5. Крайчинська В.А. Формування життєвих завдань та самонастановлення особистості // Соціальна психологія. - №.2 (34). □ 2009. □ С.114-123.
6. Ларіна Т.О. Модель постановки життєвих завдань життєстійкої молоді / Актуальні проблеми психології: Психологічна герменевтика / За ред. Н.В. Чепелевої. – К.: ДП „Інформаційно-аналітичне агентство”, 2010 – Том 2, вип. 6. – с. 151-160.
7. Лепіхова Л. А. Індивідуальні відмінності соціально-психологічної адаптації старшокласників до постановки життєвих завдань у трансформаційному суспільстві / Л. А. Лепіхова // Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України: наук.-теор. журн. НАПН України. – 2009. – №4 (65). – С. 87–95.
8. Можейко М.А. Класика – неклассика – постнеклассика – Энциклопедия – История философии // <http://slovari.yandex.ru>
9. Погодин И.А. Психотерапия современности: постмодернистские основания // <http://gestalt.by/143/139-139>
10. Татенко Н.О. Життєві завдання особистості як умова реалізації життєвого успіху // Наукові студії із соціальної та політичної психології.- Вип. 16(19)- Київ.- 2007.-С.299-304.
11. Титаренко Т.М. Постмодерна особистість у динаміці самоконституювання / Актуальні проблеми психології: Психологічна герменевтика / За ред. Н.В.Чепелевої.-К.- 2010.
12. Черемних К.О. Мотиваційно-сміслові структури майбутнього як нарративний механізм особистісної ідентичності // Наук. студ. із соц. та політ. психол.: Зб. статей. – К.: Міленіум, 2008. – Вип. 19 (22). – С. 139–150. (0,5 друк. арк.)